

явления в связной речи. Они призваны сформировать гибкий языковой навык, позволяющий быстро и правильно находить языковой вариант с учетом нюансов значений и речевой ситуации.

Литература

1. Ласкарева, Е.Р. Прогулки по русской лексике / Е.Р. Ласкарева. – СПб. : Златоуст, 2011. – 224 с.
2. Русский язык как иностранный : типовая учеб. программа для иностранных студентов филологических специальностей высш. учеб. заведений / С.И. Лебединский [и др.]. – Минск : РИВШ, 2005. – 217 с.
3. Шибко, Н.Л. Синонимия синтаксических средств: простое и сложное предложение : Сборник заданий по русскому языку как иностранному / Н.Л. Шибко. – СПб. : Златоуст, 2015. – 288 с.

В.І. Несцяровіч

(дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства
ВДУ імя П.М. Машэрава)

РОЛЯ ПІСЬМОВЫХ ГІСТАРЫЧНЫХ КРЫНІЦ У ФАРМІРАВАННІ ПОЛІКУЛЬТУРНАЙ АСОБЫ СТУДЭНТА

У цяперашні час існуе нямала дэфініцый полікультурнай адукацыі. Адна з іх тлумачыць *полікультурную адукацыю* як сістэму навучання і выхавання, якая ўлічвае культурную, этнічную і рэлігійную спецыфіку навучэнцаў, развівае ў іх талерантнасць, павагу да прадстаўнікоў іншай лінгвакультурнай супольнасці [1]. Першая частка слова *полі* азначае ў перакладзе з грэчаскай мовы ‘многа’. Па гэтаму побач з тэрмінам *полікультурная (адукацыя)* нярэдка выкарыстоўваюцца сінанімічныя, такія як *многакультурная (шматкультурная), мультыкультурная*, а таксама *міжкультурная (адукацыя)* [2, с. 649].

Другая частка складанага слова *полікультурны* падразумявае паняцце *культуры*. Традыцыйна даследчыкі разумеюць яе як:

а) сістэму матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей, створаную той ці іншай этнічнай, канфесійнай ці расавай групай у працэсе свайго гістарычнага развіцця, у выніку чаго ўзнікае нацыянальна-культурны кампанент і назіраецца адрозненне (адметнасць) у мове, паводзінах, мастацтве, абрадах, звычаях, культуры гаспадарання, ідэалах і да т. п.;

б) сістэму нормаў паводзін, спосабаў дзейнасці і адаптацыі ў шматнацыянальным грамадстве, якая для дадзенага этнасу або рэлігійнай ці расавай групы з’яўляецца характэрнай, традыцыйнай, звыклай.

У айчынных установах выхавання і адукацыі гэты напрамак дзейнасці рэгламентуецца дзяржаўнымі дакументамі, у якіх прынятым тэрмінам з’яўляецца “полікультурнае выхаванне” [3]. Полікультурная адукацыя ва ўстановах вышэйшай адукацыі адрозніваецца ад полікультурнага выхавання тым, напрыклад, што яна мае на мэце

падрыхтаваць спецыяліста, які не толькі сам набыў бы здольнасць да міжкультурнай камунікацыі ва ўмовах шматнацыянальнага і полікультурнага асяроддзя, але ў сваёй прафесійнай дзейнасці прапагандаваў бы полікультурныя стандарты, праводзіў бы кроскультурныя навуковыя даследаванні і г. д.

У дадзенай працы разглядаецца магчымасць выкарыстання факталагічнага матэрыялу з *пісьмовых гістарычных крыніц* з мэтай фарміравання полікультурнай асобы студэнта пры выкладанні лінгвістычных дысцыплін. У вучэбным плане падрыхтоўкі студэнтаў ВДУ імя П. М. Машэрава па спецыяльнасці “Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)” такімі прыдатнымі дысцыплінамі з’яўляюцца гістарычная граматыка беларускай мовы і гісторыя беларускай літаратурнай мовы.

Пад *пісьмовай гістарычнай крыніцай* мы будзем разумець тэкст або збор тэкстаў, стварэнне якіх аддзяляецца ад нас істотным часавым прамежкам. Пры гэтым тэкст з пазіцыі філалагічнай вартасці павінен адлюстроўваць даўнія архаічныя элементы, такія, напрыклад, як старыя правапісныя нормы, архаічныя і дыялектныя лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя асаблівасці. Пісьмовая гістарычная крыніца можа быць рукапіснай (як у нашым выпадку) ці надрукаванай, выкананай традыцыйнай графікай або мадыфікаванай і г. д.

Пры культуралагічным падыходзе да паняцця *пісьмовая гістарычная крыніца* варта прыняць пад увагу яшчэ і тое, што яна з’яўляецца вынікам мэтанакіраванай чалавечай дзейнасці і пагэтаму змяшчае звесткі пра чалавека, абставіны, тагачаснае грамадства, у якім ён жыў і дзейнічаў. Пісьмовая гістарычная крыніца, такім чынам, ёсць прадукт культуры.

Дадзенае азначэнне дазваляе разглядаць у якасці такой крыніцы рукапісную арабскаграфічную літаратуру, створаную ў Беларусі ў XVII – XIX стст. татарамі-імігрантамі, адной з разнавіднасцей якой з’яўляюцца *кітабы* (ад ар. *kitab* ‘кніга’) – рэлігійна-фальклорныя рукапісы. У іх знаходзяцца патрэбныя тэксты духоўна-маральнага і педагагічнага характару. Уяўляецца мэтазгодным не толькі інфармаванне студэнтаў пра змест гэтых тэкстаў, але і прадстаўленне іх для магчымага выкарыстання студэнтамі ў будучай прафесійнай (педагагічнай, журналісцкай) дзейнасці.

У агульных рысах маральна-этычныя нормы, адлюстраваныя ў кітабах XVIII – XIX стст., маюць гуманістычную скіраванасць. Некаторыя з іх дакладней было б назваць духоўна-маральнымі: яны ўзніклі ў рэлігійнай сферы і вызначаюць паводзіны верніка. Галоўныя рысы, якімі павінен валодаць вернік, – гэта найперш набожнасць, вера ў адзінага Бога, дакладнае і рэгулярнае выкананне рэлігійных абавязкаў, рашучае адстойванне сваёй веры, здольнасць да пакаяння, клопат пра ачышчэнне ад грахоў. Напамінанне пра гэта мы знаходзім у тэкстах рэлігійнага зместу.

Іншыя маральна-этычныя нормы з’яўляюцца адлюстраваннем вопыту, набытага найперш у свецкай сферы. Імі прапагандаюцца і

падтрымліваюцца такія станоўчыя рысы, якімі павінен валодаць кожны чалавек (і, зразумела, вернік), як сумленнасць, маральная чысціня, добрыя паводзіны і станоўчыя ўчынкi, шанаванне бацькоў, праўдзiвасць, дапамога суайчыннікам і аднаверцам, гасціннасць і да т. п. У кiтабах гэтыя нормы не раздзяляюцца, наадварот, часта яны выступаюць ва ўзаемасувязі, перамяжоўваюцца. Так, адна з іх арыентуе на такія каштоўнасці чалавека, якія яго ўпрыгожваюць, гэта розум, набожнасць, сорам, добры ўчынак [4]:

Чатыры якасці ўпрыгожаць чалавека, як [ўпрыгожвае] каштоўны камень: першая [якасць] – розум, [іншыя] – набожнасць, сорам, добры ўчынак. А чатырма кепскімі ўчынкамі тыя чатыры добрыя [якасці чалавек] сапсуе: як зазлуецца – знікне розум, як распусту ажыццёвіць – знікне вера, як паквапіцца на што-небудзь – знікне сорам, як абгавор здзейсніць – добры ўчынак страціцца].

У гэтай публікацыі мы не будзем разглядаць усе маральна-этычныя нормы (іх вялікае мноства), адлюстраваныя ў арабскаграфічных крыніцах беларускіх татар, але спынімся на тых, якія выдатна дэманструюць тагачаснае этнічнае (нацыянальнае) бачанне, у сучаснай тэрміналогіі, полікультурнай асобы ва ўмовах новай для сябе радзімы і адлюстроўваюць, па сутнасці, нацыянальную педагогіку татараў-імігрантаў. Такія нормы адлюстраваны ў катэхізісах, асобных кароткіх прытчах, апавяданнях.

Катэхізісы (ад грэч. *katechesis* ‘вуснае настаўленне, павучанне’) у кiтабах – невялікія па аб’ёме тэксты павучальнага, маральнага, духоўнага зместу. Гэтым тэкстам уласціва лаканічнасць формы і сэнсавая прастата. Паводле тэматычнай накіраванасці катэхізісы ахопліваюць такія сферы чалавечай жыццядзейнасці і адносін, як сямейныя адносіны, шанаванне бацькоў, старых людзей, суседзяў, вандроўнікаў і сірот, адабрэнне гасціннасці, забарона і асуджэнне п’янства і распусты ды інш. Разгледзім некаторыя тэксты, якія ілюструюць усходнія этычныя нормы, што засвойваліся татарамі-перасяленцамі і складаюць аснову іх нацыянальнага выхавання.

1) Пра шанаванне блізкіх, суседзяў, гасцей, падарожных, старых.

З суседзямі, блізкімі і роднымі, блізка жывучы, шануй [іх] і паважай, ні ў чым іх не гняві. Калі згатаваў страву, а суседу пах зойдзе, дык запрасі яго ў свой дом або перадай яму [частку стравы], без яго не еж;

О, сыне, будзь рады ў сваім доме вандроўніку. Бачачы яго, пашануй. Тым людзям, хто рады ў сваім доме гасцю і хто шануе яго, Бог [вызначае месца] у раі, рады ім і ахінае Сваёю ласкаю;

Сказаў Бог: старога кожнага шануй і паважай, [калі ён] у старым узросце, не засмучай яго.

2) Пра ўзаемаадносіны паміж людзьмі і дзень пятнічны.

Калі мусульманін другому мусульманіну салам даў (прывітаўся па-арабску словамi ассаламу аляйкум), усё роўна як усім мусульманам салам даў – такое выратаванне [у Бога] атрымае. Хто ў пятніцу трох чалавек пачаставаў, усё роўна як усіх людзей ад усходу да заходу частаваў. Калі ў

пятніцу ў каго спытаў “Як маешся?”, усё роўна як ва ўсіх людзей пра здароўе спытаў.

3) Пра п’янства і п’янці.

Прарок [Мухамед] сказаў: *Калі хто-небудзь хмельнага напітку адзін кувель вып’е, іман (ар. вера) яго пакіне і сорак дзён да яго не прыйдзе. Калі хтосьці ўп’ецца якога-небудзь [хмельнага] напітку, то Бог яму дасць тысячу гарадоў з агню, а ў кожным горадзе – тысячу дамоў з агню, а ў кожным доме – тысячу веж з агню, а ў кожнай вежы – тысячу ложкаў з агню, а ў кожным ложку – тысячу вужоў і тысячу мук з агню.*

Маральна-этычныя настаўленні, напрыклад, асуджэнне заганных рыс, такіх як хцівасць, сквапнасць, адсутнасць маральнай чысціні, знаходзяцца таксама ў кароткіх *апавяданнях*. Адно з іх прысвечана факту з жыцця Ісуса Хрыста – у тэксце ён называецца Іса:

Аднойчы прарок Іса з трыма чалавекамі ехаў у суполку абадыяў. Па дарозе яны ўбачылі дзве залатыя пліты. Прарок Іса сказаў сваім таварышам: Калі ваша прага квапіцца [на золата], дык не бярыце, бо гэта небяспечная рэч. Тыя тры чалавекі не паслухаліся і засталіся, а прарок Іса паехаў далей. Тым часам знаёмыя прарока паслалі аднаго чалавека ў горад купіць хлеба ды іншых харчоў, а таксама пілу, каб тыя пліты парэзаць і падзяліць на траіх. Той [чалавек], які паехаў у горад, купіў стравы і хлеба, а таксама атруты, намяшаў яе ў страву, каб тыя памерлі, а золата засталася яму. Тыя двое [што заставаліся каля золата] дамовіліся забіць першага, а залатыя пліты падзяліць. Як толькі першы [чалавек] прынёс яду, тыя двое адразу ж яго забілі, а самі селі есці, з’елі страву з атрутай і паўміралі. Прарок Іса вярнуўся на тое месца і ўбачыў, што ўсе трое мёртвыя ляжаць, а золата цэлае засталася. Прарок Іса тое золата ў зямлю ўтаптаў і сказаў: Міласцівы Божа! Ад любавання гэтым светам нас, рабоў, сцеражы. Амін.

Знаёмства з месцам духоўна-маральных нормаў, адлюстраваных у арабскаграфічных крыніцах, дазваляе зразумець, чаму татары – народ-прышэлец – дэманструюць прыклад выдатнай нацыянальнай ужыўчывасці ў Беларусі вольна ўжо на працягу сямі стагоддзяў. Гэтае нацыянальнае супрацоўніцтва, як відаць, было наладжана цюркскімі перасяленцамі з карэнным насельніцтвам ва ўмовах новай радзімы яшчэ на пачатку пасялення (XIV ст.) і працягваецца да сённяшняга дня дзякуючы асобай сістэме выхавання моладзі, якая ў асноўных сваіх нормах не прычыць агульначалавечым. Відавочна, што азнаямленне ў вучэбным працэсе студэнтаў іншай канфесійнай прыналежнасці, іншай нацыянальнасці паспрыяе, акрамя пашырэння ведаў па дадзенай тэме, выхаванню такіх якасцей, як талерантнасць, жаданне зразумець адметнасць іншай культуры і ў выніку паспрыяе полікультурнаму дыялогу ўнутры соцыуму.

На філалагічных факультэтах выкарыстаць прыведзены матэрыял можна пры выкладанні гістарычнай граматыкі беларускай мовы ў тэме

“Галоўныя крыніцы вывучэння гістарычнай граматыкі” пры аглядзе найбольш каштоўных помнікаў, а таксама на занятках па гісторыі беларускай літаратурнай мовы пры вывучэнні мовы рэлігійных твораў XVI– XVII стст., мовы беларусіх помнікаў XVIII ст. ды інш. Акрамя таго, дадзены фактычны матэрыял можа быць выкарыстаны і ў школьным выкладанні беларускай мовы, гісторыі Беларусі.

Пісьмовыя гістарычныя помнікі (у нашым выпадку гэта арабскаграфічная літаратура) маюць вялікую педагагічную і, шырэй, культуралагічную каштоўнасць, з’яўляюцца надзейнымі інфарматыўнымі крыніцамі гісторыі міжкультурнага ўзаемадзеяння. Яны захоўваюць факталагічныя звесткі, выкарыстанне якіх у фарміраванні полікультурнай асобы сучаснага студэнта з’яўляецца мэтазгодным і карысным.

Літаратура

1. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / сост. Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин [Электронный ресурс]. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – Режим доступа: https://methodological_terms.academic.ru/. – Дата доступа: 05.11.2018.

2. Белорусская педагогическая энциклопедия. В двух томах. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 2015. – Т. 1. – 735 с.

3. Гл.: Раздел 5 “Полікультурнае выхаванне” [ў:] “Концепция непрерывного воспитания детей и учащейся молодежи”. Постановление Министерства образования Республики Беларусь 15 июля 2015 № 82.

4. Тут і далей выкарыстоўваюцца фрагменты з Кітаба А. Хасяневіча (1832). Яны падаюцца ў перакладзе на сучасную беларускую мову; у квадратных дужках даюцца прапушчаныя словы па сэнсе; у круглых дужках тлумачыцца сэнс іншамоўных слоў.

С.В. Николаенко

(декан филологического факультета
ВГУ имени П.М. Машерова)

ВИДЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

В Концепции учебного предмета «Русский язык» заявлена социокультурная компетенция, содержание которой предполагает «усвоение, сохранение и дальнейшее развитие ценностей национально-белорусского культурного, материального, социального и духовно-нравственного наследия; сформированность социальных, духовно-нравственных качеств личности и ее гражданской позиции» [1, с. 5–6]. Такой подход к социокультурному развитию учащихся предполагает: 1) овладение социокультурными ценностями и знаниями, которые помогают обучаемым познакомиться с нормами поведения, предписывающими определенные стандарты и правила, 2) формирование их гражданской позиции, социально значимой для